

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Дадашев Б.А., д.е.н., доцент

*Севастопольський інститут банківської справи Української академії
банківської справи Національного банку України*

Проаналізовано стан, проблеми та можливі перспективи кредитування у аграрній сфері України. Узагальнено характерні ознаки та обґрунтовано необхідність кредитного забезпечення діяльності сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах господарювання. Встановлено головні причини, що стримують активізацію кредитних механізмів у агропромисловому комплексі. Визначено найважливіші напрями кредитування аграрних формуваль.

The state and the main problems of the credit mechanism in agriculture of Ukraine. Summarizes the characteristics and the necessity of collateral activities of agricultural producers in modern economic conditions. The characteristics of the agricultural enterprises that affect their activities with commercial banks. Identified the main causes hindering intensification of credit facilities in the agricultural sector. The basic directions of the stabilization mechanism of agricultural lending units.

Постановка проблеми. Сучасна практика фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників не відзначається комплексністю та системністю, має низку недоліків, що не дають змоги задовольнити фінансові потреби суб'єктів агропромислового виробництва. Діюча державна фінансова політика щодо регулювання темпів розвитку агропромислового виробництва не забезпечує належного доступу сільськогосподарських товаровиробників до ринку фінансових ресурсів, формування сприятливого інституційного середовища та вирівнювання умов господарювання.

Необхідність подолання об'єктивних макроекономічних перешкод щодо поліпшення, розширення та ефективного розвитку кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників залишається однією з актуальних проблем аграрного сектору вітчизняної економіки. З часу здобуття Україною незалежності проблеми, пов'язані з кредитуванням сільськогосподарських підприємств, залишаються не вирішеними, внаслідок чого фінансовий стан агроформувань з року в рік погіршується. Таким чином, складність проблем кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретичних, методичних та практичних питань щодо розв'язання найболючіших проблем українського села.

Зазначимо, що потреба в банківському кредитуванні агроформувань постійно зростає, проте темпи та динаміка розвитку кредитного сектору аграрної сфери залишаються негативними. Це потребує виявлення причин, що продовжують стримувати розвиток банківського обслуговування аграрного сектору України, та розробки пропозицій щодо поліпшення та подальшого ефективного розвитку ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кредитування досліджуються багатьма вченими-аграріями. Вагомий внесок у дослідження та розв'язання зазначених проблем зробили: П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, С.А. Буковинський, О.Д. Василик, І.М. Брюховецький,

А.І. Даниленко, В.К. Збарський, В.М. Заяць, В.В. Зіновчук, П.А. Лайко, І.О. Лютий, В.Я. Мессель-Веселяк, В.П. Рябоконь, С.С. Осадець, Г.М. Підлісецький, А.М. Поддєрьогін, Д.В. Полозенко, В.М. Федосов, С.І. Юрій, В.Г. Андрійчук, І.Г. Кириленко та ін.

Вченими-економістами досліджено основну частину теоретичних, методологічних та прикладних аспектів проблеми забезпечення сільськогосподарських товаровиробників банківськими фінансовими ресурсами. Проте проблема розвитку банківського кредитування агроформувань досі залишається невирішеною та продовжує загострюватися. На нашу думку, недостатніми залишаються аспекти системної взаємодії банківської системи і підприємств агропромислового виробництва та стратегічні перспективи ефективного розвитку системи фінансування аграріїв.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем кредитного механізму у аграрному секторі та розробка науково-практичних пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними проблемами кредитного забезпечення аграрного сектору економіки є недостатність кредитних ресурсів для забезпечення розширеного відтворення та розвитку середнього і малого бізнесу на селі; висока вартість банківських кредитів; складність процедур одержання кредитів; неможливість надання у заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них; відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів.

Дослідження фінансового забезпечення підприємств АПК, у тому числі сільськогосподарських товаровиробників, свідчить про те, що вони в основному працюють за рахунок власних ресурсів, частка яких у виробничій діяльності значна, проте недостатня для самофінансування. Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства сподіватися на підтримку з боку держави й зумовлює необхідність розвивати як банківські, так і партнерські форми кредитування.

Необхідність кредитних ресурсів, без яких сільськогосподарське підприємство як товаровиробник не може існувати, зумовлена специфікою його відтворювального процесу. Останнє, в свою чергу, вимагає врахування об'єктивних вимог галузі в процесі організації її кредитного обслуговування.

Зазначимо, що протягом останніх 10 років кредити були і залишаються недоступними через низьку кредитоспроможність та відсутність необхідної для банку застави. Водночас для іноземних інвесторів низькоприбутковий та високоризиковий аграрний сектор України й досі залишається інвестиційно непривабливим [3].

У кризовий період забезпечення аграрного сектору кредитними ресурсами знизилося більш як у три рази – від 20,1 млрд грн у 2008 році до 6,8 млрд грн у 2009 році. Незважаючи на те, що зростання обсягів кредитів для села у 2010-2011 роках відновилося, потреба аграрного сектору в кредитних ресурсах не задовольняється. При мінімальній потребі у кредитах в межах 20 млрд грн, у 2010 році одержано 10,1 млрд грн, а за 10 місяців 2011 року – до 10,4 млрд грн.

У структурі залучених коштів найбільша частка (70 % або 7 млрд грн) припадала на короткострокові (до 12 місяців) кредити, а 30 % становили се-

редньострокові (до 36 місяців) – 1,4 та довгострокові (до 60 місяців) – 1,7 млрд грн [2].

Незважаючи на обсяги банківських кредитів, ставки користування аграрних підприємств залученими коштами зберігалися на високому рівні. Так, у 2009-2010 рр. вони коливалися в межах 16–36 %. За даними НБУ, у грудні 2010 р. середньозважена ставка за кредитами, наданими у сільське господарство, мисливство та лісове господарство, становила 14,9 % за середньої ставки 14 % річних [1, с. 122].

Багатоаспектний аналіз загальнодержавних, регіональних та галузевих макропоказників розвитку економіки держави виявляє чітку тенденцію докризового поступального зростання та відносної стабілізації рівнів валового внутрішнього продукту держави та аграрної сфери. Протилежна тенденція простежується з динамікою кредитування економіки в цілому та агропромислового виробництва.

Навіть під час економічного зростання банківська система надавала перевагу кредитуванню не аграрної сфери, а інших галузей економіки. За умов економічної кризи загальне скорочення обсягів кредитування відбувається здебільшого за рахунок обмеження кредитування АПК. Банки починають застосовувати дискримінаційний механізм по відношенню до сільськогосподарських підприємств, тобто підвищують ставки кредитування, порівняно із суб'єктами господарювання інших галузей економіки [3].

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення позик сприяє підвищенню рівня їх забезпечення кредитними ресурсами. Кредитне забезпечення АПК, окрім інших факторів, великою мірою залежить від суми коштів Державного бюджету, спрямованих на програму здешевлення позик АПК [6, с. 33].

Для банківських установ кредитні відносини з підприємствами аграрного сектору були й продовжують залишатися ризикованими. Серед основних видів ризиків можна виділити сезонність виробництва і попиту на продукцію (з цим пов'язані коливання обсягів грошових надходжень і платоспроможність позичальника), високу залежність результатів господарювання від погодних умов, недостатню ліквідність застави, що пропонується в забезпечення кредиту; необхідність формування кредитором значних страхових резервів на покриття можливих втрат від проведення кредитних операцій, що знижує рентабельність цих операцій, нерозвиненість страхового ринку в країні, який нині забезпечує сільськогосподарським товаровиробникам формальний страховий захист; операційні ризики, пов'язані з недосконалістю банківських технологій і відсутністю у банків досвіду роботи із сільськогосподарськими позичальниками.

Вкрай необхідним у сучасних умовах взаємовідносин аграрних підприємств та банківського сектору є процес здешевлення кредитів, адже пільгові кредити в середньому становлять 60 % загального обсягу. Середня відсоткова ставка, що компенсується за рахунок бюджетних коштів, становить приблизно 10,9 %. Обсяг пільгового кредитування істотно залежить від обсягу коштів, передбачених державним бюджетом на пільгове кредитування, а цей показник має тенденцію непостійності та зменшення. Так, в 2011 р. фінансова підтримка держави підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлен-

ня кредитів склала 626 млн. грн, що склало 11,5 % від загального обсягу видатків Міністерства аграрної політики на розвиток АПК. У 2012 р. даний показник знизився у 2 рази – до 378,8 млн.грн (6,5 % від загального обсягу фінансування). Так, частка бюджету, яка виділяється на здешевлення кредитів, має стійку тенденцію до зменшення [2; 3].

Кредитоспроможність агроформувань знаходиться на низькому рівні, майже 40 % підприємств аграрного сектору в 2011 р. залишаються збитковими, темпи розвитку низькі та нестабільні.

Сільськогосподарські підприємства мають вкрай незадовільну структуру активів. У загальній вартості майна понад 76 % припадає на необоротні активи, переважну частку яких становлять основні засоби, що є неліквідними через високий рівень (70–80 %) зносу та моральну застарілість [3].

Також, не можна не відмітити обмежені можливості банків щодо стягнення проблемних та безнадійних боргів внаслідок недосконалості законодавчої бази. Тому високі ризики кредитування підприємств аграрної сфери вони компенсують високими відсотковими ставками та жорсткими вимогами до позичальників. Недосконала структура банківської системи також гальмує розвиток кредитних відносин з аграрним сектором економіки. Відсутність таких необхідних елементів як кооперативний банківський сектор, спеціалізовані банки (іпотечний, аграрний) створює галузеві диспропорції у кредитуванні.

Зазначимо, що проблеми у сфері кредитного забезпечення зумовлені нерозвиненістю інфраструктури аграрного кредитного ринку. Неможливість залучити кредити під заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них спричиняє зростання дефіциту обігових коштів та капітальних вкладень у сільськогосподарське виробництво.

Існуюче законодавство не сприяє створенню кредитних кооперативів або кредитних спілок за участю юридичних осіб, що в цілому не дає можливості притоку додаткових грошових коштів у сільську місцевість.

Метою стратегії розвитку фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства є формування ефективних механізмів створення повного і якісного кредитного забезпечення потреб розвитку сільськогосподарського виробництва.

Основними стратегічними цілями розвитку кредитного забезпечення сільського господарства з урахуванням зазначеної мети є забезпечення потреб сільського господарства у кредитних ресурсах.

Головним індикатором досягнення ефективності кредитного механізму є необхідність зростання обсягів залучених кредитних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками до 2020 р. не менш як у 3,5 рази.

Розвиток кредитного забезпечення сільськогосподарськими товаровиробниками передбачає розширення можливостей суб'єктів агропромислового виробництва для залучення кредитів. Для цього необхідно:

- розширити ринок банківського кредитування шляхом створення Державного земельного іпотечного банку та впровадження механізму застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав оренди на них при іпотечному кредитуванні;

- сформуванати систему кредитної кооперації шляхом внесення змін до законодавства з метою регламентування діяльності кредитних кооперативів у

сільській місцевості та розширення мікрокредитування на селі;

– сприяти використанню нових кредитних продуктів у банківській, у тому числі й в кооперативній, кредитній системі;

– розвивати систему гарантування повернення кредитів шляхом створення спеціального гарантійного фонду;

– запровадити нові фінансові інструменти для сільськогосподарських товаровиробників з метою отримання додаткових кредитів під заставу майбутнього урожаю (або майбутню тваринницьку продукцію);

– створити систему інформаційного забезпечення кредитування галузі у складі моніторингових, консультативних та освітянських послуг.

Завдяки реалізації запропонованих заходів у сфері фінансово-кредитної політики покращиться стан фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, зокрема підвищиться рівень задоволення їх потреб у кредитних ресурсах. Вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки» розроблено оптимістичний та песимістичний варіанти розвитку кредитного забезпечення агроформувань (табл. 1).

Таблиця 1

**Обсяг залучення кредитів у сільське господарство на період до 2020 р.
(млрд грн) [7, С. 176]**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016- 2020 /всього/	Зростання, разів	
								2015 до 2010	2020 до 2010
Оптимістичний сценарій									
Обсяг залучених кредитів, усього	10,1	12,7	16,2	21,4	26,8	31,2	180,0	3,1	3,6
У тому числі пільгових	1,4	3,9	7,5	11,2	15,4	19,7	130,0	14,1	18,6
Із загального обсягу кредитів:									
довгострокові	3,1	3,8	6,1	9,1	10,6	13,1	80,0	4,2	5,2
короткострокові	7,0	8,9	10,1	12,3	16,2	18,1	100,0	2,6	3,0
Песимістичний сценарій									
Обсяг залучених кредитів, усього	10,1	12,7	14,8	18,2	22,3	27,2	150,0	2,7	3,0
У тому числі пільгових	1,4	3,9	5,5	8,6	13,8	18,1	100,0	12,9	14,3
Із загального обсягу кредитів:									
довгострокові	3,1	3,8	5,3	7,4	9,5	11,1	50,0	3,6	4,8
короткострокові	7,0	8,9	9,5	10,8	12,7	16,1	100,0	2,3	2,8

За оптимістичним сценарієм прогнозується до 2015 року вийти на докризовий рівень залучення кредитів – понад 20 млрд грн, що підвищить рівень забезпечення кредитних потреб не менш як у півтора рази.

На розвиток кредитних відносин банків і сільськогосподарських позичальників впливають різні фактори, головними з яких є фінансовий стан позичальника, наявність ліквідної застави, реальність страхового захисту, рівень кредитоспроможного попиту сільськогосподарських підприємств на банківські кредити та ін.

Відсутність дієвого механізму застави майна стримує розвиток банків-

ського кредитування сільськогосподарських підприємств. Об'єктом застави може бути земля, проте враховуючи високий ступінь ризику неповернення кредитів, існує ризик часткової втрати земель сільськогосподарського призначення товаровиробниками і переходу їх у власність банків. Ступінь захищеності прав кредиторів і можливість проведення різноманітних комерційних операцій передбачені чинним законодавством, але нормативно-правова база захисту сільськогосподарських товаровиробників з боку держави в процесі фінансово-кредитних відносин є недосконалою.

Висновки. Встановлено, що банківське кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні аграрного виробництва, про що свідчать недостатні обсяги кредитних вкладень банків в сільське господарство.

Розвиток кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками великою мірою залежить від підвищення їх кредитоспроможності та ліквідності забезпечення кредитів.

Головними напрямками щодо стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств є комплекс заходів з боку держави та банківської системи, спрямованих на розвиток дієвого інтеграційного механізму взаємодії з аграрним сектором економіки; збільшення обсягів фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів; розробка і застосування всіх можливих джерел для залучення капіталу при кредитуванні сільського господарства (раціональне використання бюджетних коштів, збільшення бюджетних асигнувань, залучення іноземних кредитів, створення за їх рахунок механізмів державного, банківського або змішаного кредитування).

Список використаних джерел:

1. Аранчій В.І. Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств / В. І. Аранчій, О. П. Зоря, І. І. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 120–124.

2. Дадашев Б.А., Черемісіна С.Г., Обливанцов В.В. Економіко-фінансовий механізм розвитку регіонального продовольчого ринку / Б.А.Дадашев, С.Г.Черемісіна, В.В. Обливанцов / К.: ННЦ ІАЕ – 2012. – 324 с.

3. Дадашев Б.А., Черемісіна С.Г. Кредитування агроформувань: проблеми та напрями стабілізації / Б.А.Дадашев, С.Г. Черемісіна // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 142-149.

4. Дем'яненко М.Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика / М. Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 7. – С. 9–19.

5. Скрипник А. Основні аспекти і параметри оцінки ймовірності дефолту України в умовах фінансової кризи / А. Скрипник, С. Марченко // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 3. – С. 10–19.

6. Скрипник А., Ткаченко О. Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору / А. Скрипник, О. Ткаченко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 11. – С. 32–35.

7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 218с.

8. Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

9. Матеріали Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.